

J. LEBEDYS, V. URBUTIS

DU ŽEMAITIŠKI XVIII a. VIDURIO LAIŠKAI

Labai maža palyginti lig šiol tesurasta žinių apie lietuvių kalbos vartojimą viešajame gyvenime Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje iki pat XIX a. pradžios. Dar mažiau teišliko konkrečių to vartojimo pėdsakų – lietuviškų tekstų: keletas proginių eilėraščių, skirtų didelėms iškilmėms, viena kita eiliuota dedikacija didikams religinėse lietuviškose knygose, priesaikos ir atskiri pasakymai teismų bylose, soddžiaus teismo nuostatai Šiaulių ekonomijoje 1780 m., atsišaukimai 1794 m. sukilimo metu, du stambūs satyriniai eilėraščiai iš XVIII a. pabaigos. Tai beveik ir viskas. Jokių patikimesnių duomenų nebuvo apie lietuvių kalbos vartojimą korespondencijoje. Tik iš Prūsų Lietuvos žinomi du lietuviški laišakai – A. F. Šimelpenigio (eiliuotas) ir K. Donelaičio. Todėl atrodo verti platesnio dėmesio neseniai surasti Oginskių archyve du XVIII a. vidurio laišakai¹.

Abu laišakai pirmiausia įdomūs kaip lietuvių kalbos vartojimo korespondencijoje prekybiniais reikalais faktas. Savo pobūdžiu jie kiek išsiskiria iš XVI–XVIII a. lietuvių kalbos paminklų ir dėl to turėtų dominti kalbininkus. Iš jų matyti Klaipėdos krašto ir Prūsų Lietuvos prekybiniai ryšiai su Didžiąja Lietuvos kunigaikštyste, vienas kitas XVIII a. gyvenimo bruoželis.

Abiejų laiškų autorius yra Klaipėdos miesto prekybininkas Johanas Ernstas Šadevaltas (Johan Ernst Schadewalt). Iš išlikusios Oginskių archyve korespondencijos bei sąskaitų lenkų ir vokiečių kalbomis matyti, kad Šadevaltas nebuvo smulkus krautuvininkas ar pirklys, nors, atrodo, nepriklausė ir prie stambiųjų. Yra pagrindo manyti, kad jis po truputį prasigyveno ir plėtė savo prekybinę veiklą. 1748. II. 6 jis pasirodo Rietave kaip Klaipėdos pirklio Vilhelmo Simpsono įgaliotinis ir sudaro kontraktą su Rietavo seniūnijos (starostwo) komisaru (valdytoju) Ignacu Zubovskiu dėl 900 akmenų (Berlyno svorio) linų ir 250 akmenų kanapių – jų pristatymo į Klaipėdą laiko ir apmokėjimo sąlygų². Vėliau Šadevaltas jau pats perka iš Rietavo seniūnijos linus, kanapes ir kitus ūkio gaminius palyginti stambiais kiekiais. Pavyz-

¹ Centrinis Valstybinis istorinis archyvas Vilniuje (CVIA), F 1177, apr. 1, b. 343, l. 4–5. Apie juos pirmiausia informavo D. Butėnas (Pergalė, 1967, Nr. 10, p. 186–187).

² CVIA F 1177, apr. 1, b. 343, 1.1 Akmuo (Berlyno) – svorio matas (=44 svarai).

džiui, 1752 m. jis nuperka 3678 akmenis linų ir 171 akmenį kanapių; 1753 m. — 3279,5 akmens linų ir 155 akmenis kanapių, o 1754 m. — 5437 akmenis linų ir t. t.³

Šadevaltas turėjo Klaipėdoje krautuve, ir iš jo pirkdavo įvairias prekes, o kartais ir trūkstamus javus ar sėklas Rietavo seniūnijos administracija. Pavyzdžiui, 1752. IX. 8 sąskaitoje sužymėta, kad tų metų balandžio ir gegužės mėnesiais iš Šadevalto imta 10 „šėpelių“ (= 540 litrų?) žirnių, daržovių sėklos, druskos, silkių, geležies, kavos, aliejaus, cinamono, kardamono ir t. t. 1753–1754 m. Rietavo administracija (dvaras) pirko iš Šadevalto gana daug druskos (du kartu po 45 statines, Veiviržėnų arendatorius — 50 statinių), silkių (kartą net 12 statinių), taip pat aliejaus, kruopų, prancūziško vyno, dažų, klijų, porcelianinių lėkščių ir t. t.⁴ Šadevaltas buvo vienas iš pirklių, su kuriais daugiausia turėjo reikalų bei ryšių Rietavo administracija. Ji apsirūpindavo prekėmis ne tik iš Klaipėdos, bet ir iš Karaliaučiaus, Liepojos ir kitur. Parduodavo savo gaminius ne vien Šadevaltui (pavyzdžiui, Vilhelmas Simpsonas iš Klaipėdos irgi pirkdavo linus, ypač sėmenis)⁵. Pažymėtina tik, kad Šadevaltas palyginti dažnai lankydavosi Rietave (ten jo sudaryti 5 kontraktai — 1748, 1750, 1752, 1753 ir 1754 m.).

Pirmasis lietuviškas Šadevalto laiškas adresuotas Pranui Radavičiui (Frantz: Rodowietz, Franciszek Rodowicz). Korespondencijoje jis buvo tituluojamas Rietavo vietininku (namiesnik, 1750, 1751). Rietavo administratoriumi (1751, 1752, 1755), Rietavo paseniūniu (podstarości, 1754, 1760)⁶, o viename iš Tilžės rašytame vokiečių kalba laiške — amtmonu (Amtman)⁷. Taigi jis buvo aukštas Rietavo seniūnijos valdininkas.

Antrojo lietuviško laiško adresatas laiške nepažymėtas (vokas neišliko). Greičiausiai jis rašytas tam pačiam Pranui Radavičiui. Dar galėtų būti skirtas minėtam Ignacui Zubovskiui (Šadevalto laiškų lenkų ir vokiečių kalba daugiau adresuota Zubovskiui, negu Radavičiui). Zubovskis laiškuose tituluojamas Naugarduko vaivadijos tiltininku (mostowniczy), Rietavo seniūnijos komisaru (1742, 1743, 1747, 1748, 1754, 1755, 1756, 1757)⁸, Žemaičių kunigaikštystės seniūno valdų komisaru (1750, 1751, 1754), Rietavo gubernatoriumi (1755), Rietavo paseniūniu (1761, 1766)⁹. Taigi bent vienais kitais metais jis buvo kiek aukštesnis pareigūnas už Radavičių, nors šiaip abu buvo panašaus rango asmenys. Tada Rietavo seniūnija priklausė Juozapui Tiškevičiui, kuris titulavosi generaliniu Žemaičių kunigaikštystės seniūnu

³ Ten pat, 1.6, 7, 9.

⁴ Ten pat, 1.11, 14.

⁵ Ten pat, b. 342, 1. 1–8.

⁶ Ten pat, b. 348, 1. 14, 49–50; b. 1957, 1. 34; b. 1959, 1. 1–6.

⁷ Ten pat, b. 348, 1. 16–17.

⁸ Ten pat, b. 341, 1. 1; b. 346, 1. 1; b. 348, 1. 9, 23, 37; b. 1957, 1. 17–18, 26–29.

⁹ Ten pat, b. 341, 1. 5; b. 348, 1. 3; b. 1957, 1. 2–3, 7–8, 11–12, 21–22.

(bent nuo 1747 m. iki mirties 1754 m.), paskui Kristupui Tiškevičiui, Rietavo seniūnui.

Kodėl Šadevaltas parašė du laiškus lietuviškai, nors didžioji jo korespondencijos dalis (kontraktai, sąskaitos, kvitai) rašyti lenkiškai ir vokiškai, atrodo nesunku paaiškinti. Tuo laiku Didžiojoje Lietuvos kunigaikštystėje bajorų tarpe jau buvo įsigalėjusi lenkų kalba oficialioje ir privačioje korespondencijoje. Prie bajorų stengėsi derintis Klaipėdos ir Karaliaučiaus pirkliai. Visa bėda, kad Šadevaltas menkai temokėjo lenkų kalbą. Jo lenkiškoje korespondencijoje daug elementariausių klaidų. Vietomis net sunku suprasti, kas norima pasakyti. Matyt, jo filologinis išsilavinimas buvo gana menkas. Tiesa, vokiškai jis rašė gana gerai, bet ši kalba Rietavo dvare, atrodo, nebuvo įprasta. Lietuviškai Šadevaltui sekėsi kur kas geriau, tur būt, laisvai galėjo kalbėti. Todėl, nors antrąjį laišką pradėjo lenkiškai (*List*), bet tuoj perėjo į lietuvių kalbą, matyt, iš praktikos žinodamas, kad ji Rietave taip pat vartojama. Norėdamas įsiteikti adresatui (ar adresatams), abiejuose laiškuose kreipimosi ir baigiamąją mandagumo formulę (irgi su elementariausiomis klaidomis) rašo lenkiškai.

Sunku pasakyti, ar Šadevaltas lietuvių kalbą mokėjo iš vaikystės, ar vėliau pramoko, nuolat bendraudamas ir prekiaudamas su lietuviais pačioje Klaipėdoje ir važinėdamas prekybos reikalais po Žemaičius. Šadevaltas susidurdavo su įvairių, daugiausia žemaičių, tarmių atstovais. Rėmėsi praktika, ne knygomis, kurių gal ir matęs nebuvo. Jo kalba – gyvoji (su gausiomis svetimybėmis). Šadevaltas nevartoja skyrybos ženklų. Ne visuomet aišku, kur baigias sakinytis ir kur naujas prasideda. Yra praleistų žodžių, be kurių sunku suvokti prasmę.

Abiejų lietuviškų laiškų turinį kiek padeda suprasti kita korespondencija. Iš jos paaiškėja, kad 1750. III. 2 Šadevaltas, būdamas Rietave, suderėjo su komisaru Zubovskiu (vokiškai rašytame kontrakte jis pavadintas *Subowitz*) 3000 akmenų linų, kiekvieną po 5 auksinus ir 22,5 grašio (=0,75 auksino), žadėdamas už juos užmokėti kovo 19 1500 dukatų, o likusius pinigus kursuojančia lenkiška moneta¹⁰.

Apie šitą jo sandėrį išsiteravo Ausiejus (Haušėjus?), matyt, smulkus prekybininkas Rietave¹¹, ir ėmė kitiems pasakinėti suderėtą kainą. Tai nepatiko Šadevaltui, kuris, tur būt, tikėjosi iš kitų gauti pigiau linų. Dėl to jis po 9 dienų ir rašė lietuvišką laišką Radavičiui, piktindamasis Ausiejaus elgesiu ir prašydamas jį išplūsti.

Tuo metu kursavo įvairūs pinigai – lenkiški ir prūsiški, gana skirtingos vertės. Pagrindinis vienetas, į kurį paprastai suvedavo kitus, buvo auksinas (złoty, Gulden). Labiausiai buvo vertinami auksiniai pinigai, lietuviškai vadinami raudonaisiais (czerwony złoty, Dukaten), kurių vertė apie 1750 buvo maždaug 8 auksinai. Laiške minimas *schostokas* „šeštokas“ – 6 grašiai.

¹⁰ Ten pat, b. 343, 1. 3r.

¹¹ I-jo lietuviško laiško antroje pusėje pažymėta: *NB Ausiey dowiadywał się o cenie lnu sprzedanego Schadaweltowi* (Ausiejus teiravosi apie linų, parduotų Šadevaltui, kainą).

II-jame laiške minimas *Scherasas* yra Karaliaučiaus pirklys J. J. Šeresas (Joh. Jac. Scherres), kuris 1753. VII. 28 pranešė Rietavo administracijai, kad druskos kaina (buvusi 80 auksinų) krito ir kad už baltą druską (vieną jos lastą) mokama 72 auksinai. Jei būsianti atsiųsta didelė burinė valtis (bat), tai užsakytuosius 10 lastų parduosias¹².

Atrodo, kad taip ir buvo padaryta, nes 1760m. sąskaitoje (nuoraše) pažymėta, kad 1753. IX. 11 buvo paimta iš Šereso drauge su kitomis prekėmis – 10 lastų druskos po 71 auksiną¹³.

I laiškas

a/ *Originalo tekstas*

Mnie Wielce Osjobliwŷ Serdecznŷ Dobrozeu

At juntu juszu Miłesta Wina Lŷde-
ka¹⁴ daujaus Ne buwa ŷchin dehn
kita karta daujaus at ŷunŷzu
ŷr ŷ tun liska dwie butelkŷ ira
par juszu Miłestaŷr¹⁵ Muskota galwa
Kad juszu Miłesta ŷ Rettawa par
kelausŷit tad tun blosna ŷzŷda
Haŷŷcheju isz logokit juk anno
Necks ne ŷunte usz pasla kad ansz
kosnam turega pa ŷakŷtŷ kurs aŷam
tŷkta¹⁶ klausz gał butŷ kokims 8tonims
kad asz po $5\frac{3}{4}$ auckŷinu ŷr keick raudonuju¹⁷
ir kiec¹⁸ ŷhostoka ŷr wisz keip asz ŷu¹⁹
derejes Esmu²⁰ Kam reik tokiam¹⁸ Narru
ŷzinotŷ pas Mumis Kupŷchus Niera
tas ŷwitzaŷus kad kosnam jnt
Noŷze pakabimtumŷ²¹ asz ŷŷcŷu juszu

¹² Ten pat, b. 347, l. 5r.

¹³ Ten pat, l. 8r.

¹⁴ Iš rankraščių nematyti, kad būtų sąmoningai skiriama *ij* ir *j* (nors *i* ir *j* sujungimas ne visur lygiai glaudus); perrašant visur vartojama *j*.

¹⁵ *ŷr* gal paskui įrašytas.

¹⁶ *k* mažesnė, paskui įterpta.

¹⁷ Pirmoji *u* paskui tarp *a* ir *d* viršum eilutės prirašyta.

¹⁸ *i*, matyt, paskui įterpta.

¹⁹ Po *u* gal rašytas perkėlimo ženklas, tik jis neaiškus, su *u* uodegėle susijungęs.

²⁰ Viršum E iš dešinės matomas taškas veikiausiai nėra atskiras diakritinis ženklas, o tik didžiosios raidės pagražinamasis elementas.

²¹ Čia ne visai aišku, kaip parašytas priešdėlis – kartu ar skyrium; pirmoji *m* vietoj *n* čia, matyt, bus atsiradusi dėl tolimesnės *m* įtakos.

Mi[le]sta²² kita karta pre geras įweikatas
atrastỹ ỹr bukid loskaus int Moneis

Kleỹpedzỹ
d. 11 Mertz 1750

WM WMcỹ Panu²³ ỹ osobliewỹ Serdza²⁴
Dobrozeju Unizonỹ Sluga
Schadewalt

b/ *Transponuotas tekstas*

Mano labai godojamas širdingas geradari!²⁵

Atsiunčiu jūsų mylistai vieną lydeką. Daugiau nebuvo šiandien. Kitą kartą daugiau atsiųsiu. Ir į tą lišką [=toje liškoje]²⁶ dvi butelkos yra par jūsų mylistą [=jūsų mylistai] ir muskoto galva. Kad jūsų mylista į Rietavą parkeliausit²⁷, tad tą blozną žydą Ausiejų išlojokit. Juk ano nieks nesuntė už paslą [=kaip pasiuntinį], kad ans kožnam turėjo pasakyti, kurs aną tiktai klaus(ia), – gali būti, kokiems aštuoniems, – kad aš po 5³/₄ auksinų [esu suderėjęs akmenį linų] ir kiek raudonųjų, ir kiek šeštokų [žadėjau sumokėti], ir vis, kaip aš suderėjęs esu. Kam reikia tokiam narui žinoti! Pas mus, kupčius, nėra tas zvičajus, kad kožnam int [=ant] nosies pakabintume [=mes, pirkliai, nesame pratę kiekvienam išsiplėpti]. Aš žyčiju jūsų mylistą kitą kartą prie geros sveikatos atrasti, ir būkit loskavas int manęs.

Dauggalio maloningojo pono ir širdingojo geradarijo nuolankus tarnas

Klaipėdoje

Šadevaltas

1750 m. kovo mėn. 11 d.

II laiškas

a/ *Originalo tekstas*

Mnie Wielce ỹ Osjobliwe Mcỹ Panie! iSerdecznỹ Dobrodzeju;

List JMiełestas mun Roda kad Pons Scherasas isz
Karłautzcaus łaszta Druskas po: 72 Auckfinu
leida, asz usz tun turgu Negalu pardotỹ ane tur
ar Maszesnie įeika dotỹ: ja JMDobrzeu: Tinck

²² Laiške ties šio žodžio viduriu vėliau išplyšusi skylė; visai nebeįskaitomos raidės (tačiau lengvai numanomos iš kitų to žodžio parašymų [laiškuose) čia duodamos laužtiniuose skliaustuose.

²³ Viršum truputį neaiškios (gal taisytos) *u* padėtas taškas.

²⁴ Paskutinė raidė neaiški (panaši į *n*).

²⁵ Lenkiškas kreipimasis ir baigiamoji formulė, taip pat ir pasitaikantieji kiti lenkiški žodžiai čia ir II-jame laiške išverčiami į lietuvių kalbą.

²⁶ Laužtiniuose skliaustuose čia ir toliau įterpti paaiškinimai, kad tekstas būtų lengviau suprantamas.

²⁷ Adresatas Pranas Radavičius tuo metu buvo Veiviržėnuose, kaip rodo kitoje laiško pusėje užrašytas adresas: JMCi Panu Frantz: Rodowietz Memu WMCỹ panu ỹ Oszoblỹwi Dobrodziejowi prosche odac w Wewirfzan.

tad asz leisfu Diedieju laszta kur mes isz Schepa patis perkam 18 batzku nie schun musfu Eglinu²⁸ batzku, schos yr didesnes fu gelfines lonckas JMc: galit yr dwie deszimtŷ yr wienu yr du isz pokotŷ fu batzkamis fu wisfu asz JMc: fu wienu szodŷ usz. 85 Aauckjinus leisfu ja JMcIMcŷ Panu ŷ Dobrodzeju tas turgas patinck Prafschau no tun Daliku Mun Reszultucie Doti asz misliga tas turgus labai Pigus yr IMc gauŷit labai grasza yr balta Druska piesfajfi Swielkim Respecktem

1753 d. 4 Aug:
zKleipedze

Wm WMMcŷ Panu ŷ Osfobli-
wemu Kochanemu Dobrodzejowie
Naniŷchum Sługa

Iohann Ernst Schadewalt

b/ *Transponuotas tekstas*

Maloningasis mano pone ir ŷirdingas geradari!

Laiŷkas j[ŷsŷ] mylistos man rodo, kad ponas ŷeresas iŷ Karaliauĉiaus lastŷ druskos po 72 auksinus leido. Aŷ uŷ tŷ turgŷ negaliu parduoti. Anie turi ar [= taip pat, irgi] maŷesnŷ saikŷ duoti. Jei j[ŷsŷ] m[ylistai] geradariui tinka, tad aŷ leisiu didjŷ lastŷ, kur mes iŷ ŷepio patys perkame, 18 baĉkŷ (ne ŷiŷ mŷsŷ egliniŷ baĉkŷ), ŷios [= anos, iŷ didŷiojo lasto] yra didesnės, su geleŷiniais lankais, – j[ŷsŷ] m[ylista] galite ir dvi deŷimtis ir vienŷ [= 21 mŷsiŷkŷ baĉkŷ] ir du [= 22 baĉkas?] iŷpokuoti [= pripilti ?]²⁹. Su baĉkomis, su visu aŷ j[ŷsŷ] m[ylistai], su vienu ŷodŷiu, uŷ 85 auksinus [lastŷ] leisiu. Jei j[ŷsŷ] m[ylistai] ponui ir geradariui tas turgus patinka, praŷau nuo tŷ dalykŷ mŷn rezoliucijŷ duoti. Aŷ misliju, tas turgus labai pigus yra. J[ŷsŷ] m[ylista] gausit labai graŷiŷ ir balta druska.

Pasiraŷau³⁰ su didŷia pagarba

dauggalio maloningojo pono
ir mielojo geradarijo
ŷemiausias tarnas

Johanas Ernstas ŷadevaltas

1753 m. rugpiŷio mėn. 4 d.
iŷ Klaipėdos

Laiŷkŷ grafikai ir raŷybai trŷksta nuoseklumo, kokiŷ nors taisykliŷ grieŷtesnio laikymosi. Su ano meto lietuviŷkais Prŷsŷ ir Lietuvos raŷtais autorius bent kiek daugiau, matyt, nebuvo susipaŷinęs. Raŷydamas lietuviŷkai, jis iŷ esmės verĉiasi

²⁸ ŷr. 20 iŷn.

²⁹ ŷiŷ neaiŷkiŷ vietŷ galima ir taip suprasti: „ir dvi deŷimtis [baĉkŷ], ir vienŷ [deŷimtŷ baĉkŷ], ir du [lastus] iŷpokuoti“.

³⁰ Originalo *piesfajfi* reiŷkia *piszŷ siŷ* „pasiraŷau“. Taip anais laikais buvo įprasta baigti laiŷkŷ.

vokiečių ir lenkų rašto mokėjimu. Raidės vartoja ne gotines, o apvalios formos, maždaug tokias, kokios būdavo įprastos ano meto lietuviškuose ir lenkiškuose rankraščiuose. Vietomis rašo lenkišką *l* (vartotą ir lietuviškuose Didžiosios Lietuvos raštuose), nors ir neskiria jos nuo *l* (plg. *gal*, bet ir *galit*). Tačiau aiškiai nusveria rėmimasis vokiečių grafikos ir rašybos įgūdžiais. Tai, pavyzdžiui, matyti jau vien iš ligatūrų *fch*, *ck*, *ie*, nebūdingų ano meto lietuviškiems raštams. Krinta į akį rašymas *daujaus* „daugiau“ ir, atvirksčiai, *isz logokit* „išlojokit“, *mislīga* „misliju“, *turega* „turėjo“: taip galėjo rašyti tik vokiečių žemaičių ar Rytų Prūsų vokiečių aukštaičių tarmės žmogus, kuriam *g* (palatalizuotas) buvo visai svetimas, sutapęs su *j*³¹. Atveju, kai tas pats garsas žymimas keleriopai ar kai viena raidė turi ne visada tą pačią fonetinę vertę, šiuose laiškuose, apskritai, gerokai daugiau, negu kituose XVIII a. vidurio raštuose. Pavyzdžiui, *s* čia rašomas penkeriopai: *s*, *sz*, *f*, *fz*, *sf*; *ž* – ketveriopai: *sz*, *fz*, *s*, *f*; *i* – trejopai: *i*, *j*, *ie*; ir t. t. Dėl rašybos netobulumo sunkoka susidaryti visai aiškų teksto fonetikos vaizdą – dažnai nematyti, ar priebalsis palatalizuotas, ar ne, lieka abejotina dalies balsių kiekybė (pvz., tos pačios *i*, *j*, *ie* žymi ne tik *i*, bet ir *i*'), kartais – net ir jų kokybė. Bendrą rašybos chaotiškumo išpūdį dar sustiprina tai, kad autorius beveik visai ignoruoja skyrybos ženklus, netvarkingai vartoja didžiąsias raides (be to, iš rašysenos kartais sunku atskirti, ar žodis pradamas didžiąja, ar mažąja raide; ypač tai liečia *K* ir, rečiau, *T*), priešdėlius rašo tai skyrium, tai kartu su veiksmažodžiais.

Jau iš savotiškos rašybos galima spėti, kad ir pačiai laiškų kalbai ano meto lietuvių rašytinė kalba bent kiek žymesnės įtakos vargu ar galėjo turėti. Ir iš tiesų, šių laiškų didžiausia vertė kaip tik ir yra ta, kad iš jų galima šį tą patirti apie XVIII a. vidurio pietvakarių kampo žemaičių, ir pirmiausia – klaipėdiškių, gyvąją kalbą.

Afrikatų reikalui laiškuose yra vos vienas pavyzdys: *fu wienu fzodj* „(su) vienu žodžiu“. Iš jo matyti (dėl galūnės rašymo *j* šis pavyzdys, tiesa, gal ir nėra visiškai neabejotinas), jog laiškų autoriui buvo įprastas pajūrio žemaičių tarimas (prie pajūrio žemaičių, kaip žinia, skiriami, be vakarinių dounininkų, ir šiauriniai donininkai; plg. dabartinių klaipėdiškių *su gā'id₁ù* „su Gaidžiu“³²).

Kur literatūrinė kalba turi *uo*, *o* ir *ie*, *é*, laiškuose paprastai rašoma (išskyrus nekirčiuotą galūnę) *o* ir *e*, pvz.: a) *(par)dotj* „(par)duoti“, *isz pokotj* „išpokuoti“, *8tonims* „aštuoniems“; b) *tokiam*, *isz logokit* „išlojokit“, *Pons* „ponas“, *raudonuju* „raudonųjų“, *fzinotj* „žinoti“, *anno* „ano“, *fchos* „šios“; c) *ane* „anie“, plg. ir – su balsio ilgumą žyminčia *h* – *fchin dehn* „šiandien“; d) *fu derejes* „suderėjęs“.

³¹ Vieną kitą tokio *g* ir *j* painiojimo pavyzdį galima rasti ir to paties meto Prūsų valdžios lietuviškuose dokumentuose, žr. Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams, Vilnius, 1960, 200₂: *Rojes* „rogès“ (1750 m.); 189₂₁: *naugey* „naujai“ (1747 m.).

³² W. Fenzlau, Die deutschen Formen der litauischen Orts- und Personennamen des Memelgebiets, Halle/Saale, 1936 (toliau – W. Fenzlau), 13.

turega „turėjo“, *Schepa* „šėpio“. Tai jau, rodos, gana rimtas argumentas laiškus laikyti esant parašytus donininkų, tiksliau – pajūrio žemaičių donininkų, arba klai-pėdiškių, tarmės pamatu³³. Šioje tarmėje, kaip žinoma, vietoj literatūrinės kalbos diftongų *uo* ir *ie* tariami monoftongai *o*, *é* (Fenzlau žymi *ę*), pvz.: *šõ* „šuo“, *šėn^a* „šieną“ (Kalotė)³⁴, *dôk* „duok“ (Birbinčiai), *anė* „anie“ (Kojeliai)³⁵; visai tokie ar tik neaiškiai diftongizuoti bei triftongizuoti garsai čia yra ir vietoj liter. klb. *o*, *é* (Fenzlau žymi *uo^a*, *iä^a*, suprastintai *uo^a*, *iä^a*), pvz.: *did'ôj^e* „didžioji“, *éd* „ėda“, *n'ė k^uok^e* „nė kokio“, *raud^uonik^e* „raudonikė“ (Kalotė), *tõ* „to“, *dėj^e* „dėjo“ (Birbinčiai), *tôks* (Kojeliai). Turint galvoje ir kitas laiškų kalbos ypatybes, sunkiau būtų *uo* ir *o*, *ie* ir *é* su tapatinimą paaiškinti ne tarme, o prastu lietuvių kalbos mokė-jimu, vokiečių kalbai neįprastų dvibalsių neskyrimu nuo paprastųjų balsių. Pasi-taiko, tiesa, vienas antras kitokio užrašymo atvejis, ypač vietoj liter. klb. *ie*, plg. svyruojantį rašymą *keick* || *kiec* ir pastovesnį *Wina*, *wiena* „vieną“, *wienu* „vienu“ (po 1 x), tačiau vargu ar čia reikėtų įžiūrėti dūnininkams būdingą tarimą (tam prieš-tarautų rašymas greta *ane*, (*par*)*dotj* ir t. t.); gal *vieno* toks rašymas tik rodo jį buvus tariamą su *ę* (ar panašiu garsu), plg. gretimų donininkų *vė^{ns}* (klai-pėdiškių paprastai *vė^{nc}*), kurio laiškų autorius neskyrė nuo *i*. Gal veikiau rašymo nenuosek-lumas, negu buvusio *ā* tarimo įrodymas yra pora formų su *a* (vietoje liter. klb. *o*): *batzkamis* „bačkomis“, *geras* „gerōs“, nors šiaipjau vietomis šiaurinėje klai-pėdiškių tarmės dalyje toks *ā* dar ir šiandien pažįstamas, plg. *bāsāms kâjâms* (Kalotė).

Klai-pėdiškiams, kaip žinoma, būdingas (kamieno) *i*, *u* platinimas tada, kai tolimesnis skiemuo turi (ar yra turėjęs) užpakalinį balsį, pvz.: *ė^rklōs* „irklais“ (Kalotė), *bōv^a* „buvo“, *tōr* „tūri“ (Kalotė, Plikiai), *vēs^a* „visą“, *tōrg^s* „turgus“ (Birbinčiai). Šio fonetikos dėsnio aiškių pėdsakų laiškuose nėra – rašoma taip, tarsi visur būtų buvę tie patys *i*, *u*, pvz.: *kita* „kitą“, *Pigus*, *fzinotj* „žinoti“, *tj^kta* „tiktai“³⁶: *Druskas* „druskos“, *Ne buwa* „nebuvo“, *tur* „tūri“, *turgus*. Aiškinti tai kokia kita tarme negalima, nes aplinkiniai žemaičiai donininkai *i*, *u* irgi platina, ir tas platinimas ten yra visuotinio pobūdžio, nepareinantis nuo tolimesnio skiemens vokalizmo. Veikiau tai bus tik individualus nemokėjimas griežčiau skirti *i* ir *ę*, *u* ir *o*. Čia prisimintina, kad ir lietuvių tikrinius vardus, turinčius tarminius *ę*, *o*, Klai-pėdos

³³ Klai-pėdiškių tarme čia vadinama tai, ką W. Fenzlau vadina Memeler Mundart, žr. jo knygos p. 13 ir 14–16.

³⁴ Fonetiškai užrašyti šnektų pavyzdžiai, kur nenurodytas šaltinis, paprastai yra paimti iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto lietuvių kalbos atlaso fondų.

³⁵ Tokį tarimą čia buvus ir prielinksniuose *nuo*, *prie* lyg rodytų laiškų *no*, *prie*. Dabar klai-pėdiškiai vartoja *nu^a*, *pi^a* || *pri^a*, o tarimas *no*, *prė* pasitaiko, rodos, tik aukštaičių tarmėse ir su doni-ninkų fonetikos dėsniais, žinoma, nėra susijęs.

³⁶ Kad žodyje *Milesta* (vn. vard., naud., gal.), *Mielestas* (vn. kilm.) raidė *e* (po *l*) žymėtų *e* (<*i*), sunku galvoti: be įprastesnio *mylista*, yra pažįstamas (kaip tik iš žemaičių tarmių!) ir *my-lesta*, žr. K. Būga, RR I 124 t.

krašto vokiečiai paprastai tardavo ir rašydavo su *i*, *u*³⁷. Kad laiškų tarmėje galėjo būti *o* (ir *e*), rodytų ir vienas išsiskiriantis parašymas: įvardžio *aš* kilmininkas čia rašomas *Moneis* (šalia naudininko *mun*). Tiesa, šio įvardžio kamieno įprastinė forma klaipėdiškių tarmėje dabar yra *man-*, plg. kilm. *màn^es* || *mànⁱs* (Klaipėda), *mànⁱs* (Kalotė, Dumpiai), *màn^es* (Vaškai); naud. *màn^e* (Kalotė, Dumpiai; plg. ir priekuliškių *màn^e* Pėžaičiai, Priekulė), *mànⁱ* (Dumpiai). Tokį kasdieninį, dažną žodį laiškų autorius vargu ar galėjo pavartoti klaipėdiškiams svetima, tik iš Didžiosios Lietuvos tarmių nugirsta forma (plg. aplinkinių dounininkų *mōn^es*, *mōn^es*). Matyt, taip ji bus seniau tarę patys klaipėdiškiai (tegu ir ne visi). Vietomis toks tarimas aptinkamas dar ir dabar, pvz.: *mò.nē* „man“, *mōn^a* „mano“ (Kojeliai), *mùnⁱ* „mane“ (Dumpiai); plg. ir *nòm^ě* „namie“ (Birbinčiai).

Apie žodžio šaknies *an*, *am*, *en*, *em* traktavimą XVIII a. klaipėdiškių tarmėje laiškai aiškiaus vaizdo neduoda: yra vos vienas tam reikalui pavyzdys – žodis *lonckas* „lankais“. Iš jo išeitų, kad *an* tarimu anksčiau Klaipėdos krašto žemaičiai (ar bent dalis jų) nėra skyręsi nuo kitų aplinkinių žemaičių (plg. *lōn kã* „lankai“ Kretinga, Gargždai, Veiviržėnai, Rietavas ir kt.) ir kad tik vėliau visuotinai paplitęs (pirmiausia dėl bažnyčios ir Prūsų religinių raštų įtakos) dabarykštis tarimas (plg. *lānⁱkā* Klaipėda, *kānd* Dumpiai, *rānⁱkā* Vaškai). Tokiai išvadai vieno pavyzdžio, aišku, neužtenka³⁸. Juo labiau, kad *lankas* tekste eina lyg ir kokio prekybos termino (*bačka geležiniais lankais*) sudėtine dalimi, todėl čia lengviau įmanoma ir kitos tarmės įtaka ar net galimas sąmoningas taikymasis prie adresato vartojamos formos. Čia dar galima pridurti, kad asmeninio įvardžio *an(a)s* vienaskaitos vardininkas parašytas *ansz*, vadinasi, buvo tariamas su *an-*, kaip ir dabartinių klaipėdiškių dažniausiai kad sakoma, plg. *ā.nc* (Kalotė, Plikiai, Dumpiai, Kojeliai), nors vietomis pasitaiko ir *ō.nc* (Birbinčiai).

Dvibalsiai *ai*, *ei* žodžio gale verčiami *a*, *e*, pvz.: *gelfines lonckas* „geležiniais lankais“, *Milesta* „mylestai“ (jei čia ne šauksmininkas, žr. I laiško lietuviško teksto I eil.), *tj^{kt}a* „tiktai“; išimtį *labai* (2 x) gal reikėtų aiškinti šnekamosios literatūrinės kalbos (vartotos pastorių ir šiaip daugiau prasilavinusių, raštingų lietuvių) įtaka Panašaus virtimo ne galūnėje pavyzdžių nėra, išskyrus nebent jungtuką *ja* „jei“, nors pavartota pora žodžių, kurių šaknies *ei* dabar žemaičiai gana plačiai taria vienbalsiškai, – tai *reik* ir *leida*, *leisfu*, plg. ir klaipėdiškių: *re[·]k* (Kalotė, Dumpiai, Kojeliai), *re[·]kē[·]j[·]e* (Dumpiai) || *reikē[·]j[·]e* (Birbinčiai), *lē[·]dau* (Plikiai), *pā[·]rlē[·]d[·]e[·]s* „perleidęs“ (Dumpiai), *lest[·]s* „leistis“ TD VII 87 Nr 153 (Klaipėdos apyl.), *lest* „leisti“

³⁷ Žr. W. Fenzlau 31, 35.

³⁸ J. Šernius, „Buras isz Protnezu“ (Protnešiai yra greta Priekulės, o priekuliškių tarmė ne daug tesiskiria nuo klaipėdiškių), savo 1778 m. giesmėje, kuri šiaipjau parašyta literatūrine bažnytine kalba ir nedaug teturi vietos tarmės ypatybių, kartą vis dėlto pavartoja *Dongaus* TiŽ VII 273 (visur kitur, net ir tame pat žodyje, yra tik *an*), bet gal tai tik paprastas apsirikimas, o ne tarmės atspindys.

TD VII 112 Nr 203 (Ginduliai). Čia minėtinas ir I laiško jungtukas *keip*³⁹, kuri tokia forma (atsiradusia iš *kaip* pagal *šaip, teip*) iš visų žemaičių pažįsta, rodos, vieni klaipeidiškiai, tačiau dabar jau paprastai su *e* vietoj *ei*, plg. tautosakos tekstų *kep* TD VII 109 t Nr 119 (Klaipėda; kitame tekste iš šios vietos tas pats užrašytojas duoda *keip* 111 Nr 201); 86 Nr 152, 124 Nr 235 237, 128 Nr 248, 138 Nr 273 (Klipštai); 81 t Nr 146 (Gvildžiai); 97 Nr 175, 104 t Nr 192 (Kodjoniai); 93 Nr 165 (Valėnai); 117 Nr 216 (Dargužiai) ir kitur⁴⁰. Šiuo metu vietoj *ai* (galūnėje – nuosekliai, šaknyje – dalyje ši dvibalsį turinčių žodžių) tikrai pietiniai klaipeidiškiai taria *a*, o šiauriniai paprastai turi *ɔ*, plg. *gèrɔ* „gerai“, *t'èvɔ* „tėvai“, *ê'rklô's* „irklais“ (Kalotė); *matô* „matai“, *βǝ'ks* „vaikas“ (W. Fenzlau 13). Nors Klaipėda skiriama šiauriniams klaipeidiškiams (žr. W. Fenzlau 16), laiškų tarmė minėtos fonetinės ypatybės veikiausiai (dar) neturi, nes kitaip galėtų būti parašyta *lonckos, tÿkto* ir t. t., plg. tautosakos tekstų (užrašytų mokinių, ne dialektologijos specialistų!) *stogos* „stogais“ TD VII 111 Nr 201 (Klaipėda), *berno* „bernai“ 128 Nr 248 (Klipštai), *voko* „vaikai“ 82 Nr 146 (Gvildžiai), *potro* „putrai“ 105 Nr 192 (Kodjoniai), *Palango* „Palangai“ 111 Nr 202 (Dargužiai), *gero* „gerai“ 98 Nr 176 (Valėnai).

Iš laiškų matyti daugumai žemaičių būdinga galūnių redukcija, tačiau, atrodo, jos būta silpnesnės, negu dabar klaipeidiškiuose. Ryškiausiai ir dėsningai redukcija pasireiškia šiais dviem atvejais: a) *Necks, Pons, loskaus* „loskavas (maloningas)“, *klausz* „klausia“ (jei ne „klaus“), *reik, Tinck*; b) *Druskas* „druskos“, *fweikatas* „sveikatos“, *leida* „leido“, *Ne buwa* „nebuvo“, *Roda* „rodo“. Vietoj antruoju atveju nuosekliai rašomos *-a* klaipeidiškiai dabar tesako neaiškų, vos girdimą *a*, plg. *bòv^a* „buvo“ (Kalotė, Plikiai), *šė'n^a* „šieno“ (Birbinčiai), *sprâ.nd^a* „sprando“ (Kojeliai), kuris TD VII tekstuose dažnai visai nebežymimas. Lygiai tas pats pasakytina apie laiškų *-a*, žyminčią nekirčiuotą vn. gal. galūnę (*a* ir *o* kamieniu): *kita karta, blosna szÿda, balta Druska, Wina Lÿdeka*. Rašoma *ÿr* (II laiške) || *ira* (I laiške) „ÿrà“, *Niera* (dabar, rodos, klaipeidiškių visur tariama visai be *-a*, plg. *n'ier* Kalotė). Bendratyje be svyravimų rašoma *ÿ* bei (sykį) *i*: *butÿ, (par)dotÿ, Doti, isz pokotÿ, pa fakÿtÿ, szinotÿ*, nors dabar čia bėra silpnas, vos girdimas, o vietomis – jau visai nebegirdimas, balsis, plg. *sÿ'st* (Klaipėda), *sÿ'st'* (Vaškai), *sÿ'st'* (Kalotė), *sÿ'st'e* (Birbinčiai); TD VII tekstai su bent kiek labiau išlaikyta tarme bendraties galūnės balsio paprastai neturi.

Iš ypatingesnių fonetikos dalykų dar galima paminėti įvardžio *tas* vienaskaitos galininką *tun* (vyr. ir mot. gim.), taip pat *n* išlaikymą kirčiuotoje a) įvardžių daugi-

³⁹ Kad tai nėra tik įprastas vokiečiui *ei* rašymas vietoj *ai*, matyti iš pačių laiškų rašybos, plg. *reik* ir *labai*; be to, čia svarbu ir dvibalsio pozicija: Klaipėdos krašto vokiečiai, kurie lietuvių tikrinius vardus, turinčius šaknyje *ai*, paprastai rašydavo (ir dažniausiai tardavo) su *ei*, po *g, k* tokios substitucijos nedarydavo (žr. W. Fenzlau 51).

⁴⁰ Kiti klaipeidiškiai, kaip ir daugumas žemaičių, sako *kã.p* (Birbinčiai, Dumpiai, Kojeliai; TD VII *kap* rašoma tekstuose iš Dargužių, Kinčių ir kitų vietų).

skaitos kilmininko galūnėje – *schun, tun* ir b) veiksmazodžio *atsiusti* būsimąjo laiko formų šaknyje – *at sunfszu*. Šiuo metu šitoks įvardžio *tas* galininkas geriau žinomas tik vienoje kitoje žemaičių vietoje – pavyzdžiui, apie Karklėnus (*tū'n*⁴¹); plg. ten pat *kū'n*⁴² ir Mataičiuose, tarp Judrėnų ir Veiviržėnų, *kū'n* (|| *kō'n*) „ką“. Donininkų tipiška forma laikoma *tā'n* (Kojeliai, Vaškai, Dercekļiai, Priekulė)⁴³. Tačiau atrodo, kad tikrasis vaizdas čia gana margas. Vien iš Dumpių, pavyzdžiui, Lietuvių kalbos atlasui užrašyta *tā'n* || *tō* || *tā*. TD VII tekstuose iš klaipėdiškių tarmės ploto, be dažniausio *ta*, dar rašoma *tan* 117 Nr 217 (Klaipėdos apyl.), 125 Nr 239 (Baičiai), *to* 86 Nr 150 (Dargužiai), *to* || *tuo* 136 Nr 268 (Gvildžiai; plg. *kū'ō* Kalotė) ir – tai ypač svarbu – *tun* (vyr. ir mot. gim.) 98 Nr 175 (Kodjoniai; plg. čia ir *kun*, kuris dar randamas 95 Nr 170, priekuliškių tarmės tekste iš Šventvakarių)⁴⁴. Vadinasi, laiškų *tun* „tą“ nėra dabar klaipėdiškiams nėra visai svetima forma, o anksčiau ji čia bus buvusi dar įprastesnė bei labiau išplitusi. Šalia vienaskaitos galininkų su *-n*, klaipėdiškiuose visai suprantami ir minėti laiškų daugiskaitos kilmininkai *schun, tun*. Pačių klaipėdiškių, be abejo, bus buvusi ir forma *at sunfszu* (šalia esamojo ir būtojo laiko formų su *-un-*), nors dabar jos (ir bendraties *siunsti*) arealas prasižada tolokai rytuose ir pirmiausia apima bemaž visą dūnininkų teritoriją (bene artimiausia klaipėdiškiams šio arealo vieta – dūnininkų Rietavas su *šū'nsə, šū'nstę; šū'nstę* dar pasitaiko ir Endriejave, bet jau šalia dažnesnės formos *šū'stę*).

Laiškų morfologijos tarmybės žinomos ne vieniems klaipėdiškiams, bet ir daugeliui kitų žemaičių (kartais – net dar plačiau), pvz.: *At suntu* „atsiunčiu“ (plg. *kēnt* „kenčiu“ Klaipėda, Kalotė, *āudu* „audžiu“ Šimkai ir pan. *a* kamieno formas); vn. naud. *narru* „narui (kvailiui)“ (*-u* čia = *-u* < *-uo*, plg. *tēvū* Dumpiai; kitų klaipėdiškių ta galūnė ir kitaip tariama: *žmō'g'ō* Klaipėda, *žm'ōgō* Kalotė ar pan.); dg. naud. *kokims 8tonims*; vardažodžių dviskaita *dwie butelkĳ* „dvi butelki“, *dwie deszintĳ* „dvi dešimti“, 72 *Auckfinu. Esmu* „esu“ geografijos neįmanoma tiksliau apibrėžti – ta forma visai reta ir sporadiškai gali pasitaikyti (kaip matyti iš A. Juškos dainų ir A. Baranausko tarminių tekstų) įvairiose vietose; seniau ją vienur kitur galėjo būti susidarę ir žemaičiai (LKŽ I 992 ji, pavyzdžiui, nurodoma iš J. A. Pabrėžos raštų).

Laiškų sintaksė turi gyvai šnekamajai kalbai būdingų ypatybių. Kartu vietomis prasikiša svetima įtaka, bene stipriausiai palietusi linksnių ir prielinksnių vartojimą. Dalis tokių reiškinių dabar labai tvirtai įsigalėję klaipėdiškių ir kitų Klaipėdos krašto žemaičių (vienur kitur – ir glaudesnius kontaktus su vokiečiais turėjusių pakraštinių

⁴¹ Z. Zinkevičius, Lietuvių dialektologija, Vilnius, 1966, 495.

⁴² Op. cit. 77.

⁴³ Plg. ir op. cit. 495

⁴⁴ Vyr. gim. *tū'n* vietomis vartoja ir dūnininkai apie Kretingą, nors šiaip ten plačiau žinomas *tū*.

aukštaičių) šnektose, tad prieš porą šimtų metų jau tikriausiai pasitaikydavo ne tik lietuviškai pramokusių vokiečių, bet ir pačių lietuvių kalboje, plg. *ÿ tun liska dwie butelkÿ ira* „į tą lišką (=toje liškoje) dvi butelki yra“ ir *kas ÿ to blūd yr* „kas į tą bliūdą (=tame bliūde) yra“ TD VII 103 Nr 102 (Kodjoniai); *no tun Daliku Mun Reszullucie Doti* „nuo tų dalykų (=apie tuos dalykus)...“ ir *nēka nū to nežena* „nieko nuo to (=apie tai) nežino“ TD VII 110 Nr 199 (Klaipėda). Kita dalis sintaksės svetimybų gali būti individualaus pobūdžio. Ne pačių klaipėdiškių tarmės turtu, o laiškų autoriaus individualiu vertiniu veikiausiai reikia laikyti ir frazeologizmą *int nosie* (=ant nosies) *pakabinti* „skelbti, pasakyti, išplepėti“ (*kosnam jnt Nofze pakabimtumÿ*): lietuvių kalboje iš kitur toks ar bent panašus frazeologizmas, rodos, nežinomas, ir jis primena vok. (*einem etwas*) *auf die Nase binden* „(ką nors kam) pranešti, pasakyti“.

Žymi laiškų leksikos dalis yra susijusi su prekyba, pvz.: *leisti* (kuris čia sinonimiškai vartojamas šalia *parduoti*), *pirkti*, *išpokuoti*, *suderėti*; *pigus*; slavizmai *kupšius* „pirklys“ (dėl -š- plg. *kupšis* TD VII 97 Nr 175 Kodjoniai), *turgus* „kaina“ (šia gana reta reikšme žinomas ir iš prūsų Lietuvos žodynų, plg. *Preis, Werth...* *Toks Turgus Jawû* R II 282; dabar klaipėdiškiams „kainos“ reikšme vietomis pažįstamas žodis *prekė* TD VII 111 Nr 201 Klaipėda); pinigų pavadinimai *auksinas* „(plg.) le. *zloty*, vok. *Gulden*“, *raudonasis* „dukatas, (plg.) le. *czerwieniec* (sen. *czerwonek*, trm. *czerwoniec*)“ (plg. *Ducate, Raudóns Aukfinas* R II 105 ir *Goldgulden, Raudóns aukfins* R II 108; skiriama nuo *Gûlden... aukfins* R II 185) ir *šostokas* „šeštokas“ (<le. *szóstak*, trm. *szostak*); saikų pavadinimai – lietuviškas, matyt, bendresnės, griežtai neapibrėžtos reikšmės *seikas* (*ei* čia abejotinas, iš kitur beveik nežinomas, tad originalo *seika* gal teisingiau būtų skaityti *saiką*, plg. ir dabartinių klaipėdiškių *tą saik* TD VII 86 Nr 151 Alksniai) ir germanizmas *lastas* „toks bėralų matas“ (plg. *Last Getráyde, Lóftas* R II 238)⁴⁵. Tai pačiai leksikos sričiai dar galima skirti laivo pavadinimą *šėpis*, -io (šis germanizmas klaipėdiškių iki šiol pažįstamas, plg. *šiepius skandyt, o šepi žmons ÿ lydeks paverst* TD VII 81 Nr 146 Gvil džiai; pasitaiko ir plačiau: *šėpis* Kretinga, Kvėdarna, vn. kilm. *szlėpia*, vn. gal. *szlėpi* BM 366 t. Gargždai, *szlėpis* BM 376 Kuliai, *šėpis* Veliuona), prekių bei taros pavadinimus *druska*, *muskotas* „muškatas“ (*muskoto galva* veikiausiai yra tai,

⁴⁵ II laiške, kur šis žodis pavartotas, minimas didysis lastas, lygus 18 didesniųjų statinių. Jau iš to matyti, kad šio mato dydis svyrudavo. H. Frišbyras savo žodyne (Pr. Wb. II 11) nurodo, jog lastą (Last) sudarą 60 „šėpelių“; „šėpelį“ (Scheffel) laikant lygiu 26,239 l, lastas turėtų turėti 1 574, 34 l. R. *лaст* anksčiau žymėjo prekybos laivų svorio vienetą, lygų 2 tonoms arba 120 pūdų (В. Дaль, Слов. II² 239). Maždaug tokios pat vertės buvo ir Gdansko lastas (le. *laszt gdański*) – beveik 3¼ m³ ir per 4 000 svarų. Vok. *Last* (v. v. ž. *last*) „laivų talpos (bei jais gabenamų krovinių svorio) mato“ reikšmė yra atsiradusi iš „krovinio, pavežamo ketvertu arklių (arba dviem poriniais vežimais)“ reikšmės, tad suprantama, kad šiuo žodžiu žymimas matas pradžioje negalėjo būti griežtai apibrėžtas (plg. A. Kleczkowski, – JP II (1914) 211 t.).

kas le. *galka muszkatowa* – muškattmedžio, *Myristica fragrans*, sėkla be apvalkalo, vartojama kaip prieskonis), *bačka*, *butelka* (abu pastarieji – plačiai žinomi slavizmai).

Nors laiškų autorius buvo vokiečių, juose kur kas daugiau leksikos slavizmų, negu germanizmų, ir tai, be abejo, priklauso nuo skolinių santykių pačioje tarmėje. Be jau minėtų, čia dar pavartoti slavizmai *paslas* „pasiuntinys“, *ponas*, *zvičajus* „įprotis, paprotys“; *bloznas* „netikšis, nevykęs“, *loskavas* „maloningas“; *kožnas* „kiekvienas“; *išlojoti* „išplūsti, iškeikti, išbarti“, *mislyti*, *žyčyti* „linkėti“. Iš aiškių germanizmų papildomai galima nurodyti vos vieną – *naras* „kvailys“ (plg. *Naras... ein Narr* R I 92, 95; *Narr... Naras* R II 265; šis skolinys, tarp kitko, pažįstamas ir K. Donelaičiui; iš F. Kuršaičio ir M. Miežinio žodynų matyti vėliau jį dar turėjus „juokdario“ reikšmę).

Retas (nepatekęs į LKŽ) ir ne visai aiškios kilmės, todėl vertas specialaus tyrinėjimo, yra žodis *liška* (tokia jo forma, rodos, labiausiai patikima), žymėjęs, kiek galima spręsti jau vien iš konteksto, kažkokį padėjimą (lagaminą, pintinę ar pan.) nedideliu kiekiu siunčiamiems (gabenamiems) valgomiesiems daiktams bei gėrimams. Tikroji to žodžio reikšmė bus buvusi maždaug ta pati, kaip ir Prūsų vokiečių dialektizmo *Lischke* (vok. žem. *Löschke*), kuriuo pagal H. Frišbyrą (Pr. Wb. II 30) buvo vadinamas iš karnų, karklo plėšų, nendrių, šaknų ir t.t. pintas, už tam tyčia pervertos virvės į kukšterą įkabinamas pailguotinas su dangčiu krepšys, kuriame laukų darbininkai ir keleiviai gabendavosi pasiimtą maistą. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad lie. *liška* ir yra ne kas kita, kaip vokietybė. Iš tiesų tų žodžių tarpusavio santykio ir tolimesnės etimologijos problema yra daug sudėtingesnė, ir atsargumas verčia jos sprendimą palikti ateičiai. Čia pakaks pastebėti, kad pačių vokiečių žodis tėra palyginti siauras dialektizmas, kuriam kilmės šaltinio paprastai ieškoma kitose kalbose. Toliau, be mūsiškio *liška*, lietuvių kalboje yra ir *leška*, pažįstamas donininkams – taip bent galima spėti iš TD VII 8 pateiktoje vieno nagingo tautosakos mėgėjo nuo Žiaukų biografijoje esančio sakinio *Jis pasigamino ir betas, kodžius, leškas, pintinius ir kt.*; iš Prūsų Lietuvos savo metu *leška* „Lischke“ yra nurodęs A. Becenbergeris (GGA 1885 938). Dar svarbiau yra tai, kad lie. *liška* turi savo atitikmenį *liška* latvių kalbos tarmėse, kur jis pažįstamas reikšmėmis „(vok.) die Tasche“ (sprendžiant iš pavyzdžių – ne tik „kišenė“, bet ir „krepšelis“) ir „virvelių tinklas šienui bei šiaudams nešti, regztis“ (ME II 475, EH I 744). Pagaliau, tolesniuose svarstymuose reikėtų paliesti ir santykį su le. trm. *liszka* „pintinė, krepšelis, kraitelė“ (SJP II 1902 751).

Iš lietuviškų žodžių atskirai dar galima paminėti prielinksnį *int* „ant“, labiausiai būdingą klaipėdiškiams (nors retkarčiais pavartojamą ir kitų, ypač gretimų pajūrio donininkų, žr. LKŽ IV 122) ir todėl savo geografija kiek primenantį *keip*. Jis pavartotas (I laiške) vienu atveju su kilmininku: *bukit loskaus int Moneis* (plg.

int mergų bartes TD VII 104 Nr 192 Kodjoniai), kitu – veikiausiai su naudininku: *jnt Nofze pakabimtumj* (plg. *int šâ·urê· lî·nkô·* Kalotė; *Ket lob int to pėvo bijotės et* TD VII 132 Nr 259 Klipštai).

Iš poros laiškuose minimų vietovardžių savo forma kiek įdomesnis Karaliaučiaus vardas – tai, kad jis neturi *a* po *r* (*isz Karlautzcaus*), veikiausiai nėra parašymo klaida, plg. kuršių pamario žvejų tarmės *karlá·utše* ~ *Karaliáučia* (J. Gerullis – Chr. Stang’as, LŽTP 98).

Kalbos apžvalga rodo, kad publikuojami laišakai yra gana patikimas ir vertingas XVIII a. vidurio klaipėdiškių ir apskritai donininkų tarmės šaltinis. Jei atsirastų daugiau to meto ar dar ankstesnių panašių dokumentų, pasidarytų aiškesnis ne vieno šios įdomios tarmės reiškinių atsiradimas bei raida.